

**ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА**

на дисертаційне дослідження Панчак-Бялоблоцької Надії Василівни
«Порівняльний аналіз урядів меншості у європейських парламентських
демократіях», подане на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук
за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси

Актуальність теми дисертаційного дослідження Панчак-Бялоблоцької Надії Василівни «Порівняльний аналіз урядів меншості у європейських парламентських демократіях» походить від того факту, що будучи різними за формуєю, сучасні приклади демократії у світі майже завжди представницькі, однак саме представництво у демократіях може бути реалізоване по-різному. Зокрема, особливість європейської парламентської демократії передусім у тому, що легітимним механізмом народного представництва в її межах є парламентський спосіб формування і відповідальності уряду. Тому в цьому контексті доцільне (і значно мірою наставницьке у вітчизняних реаліях – особливо після підписання Україною євроінтеграційної угоди) концентрування наукової уваги на природі урядів, які майже завжди залежать від партійного складу парламентів і відповідно найчастіше є партійними. Однак з огляду на те, що партійна композиція парламентів здебільшого є умовою ічиною виділення серед урядів і кабінетів більшості, і кабінетів меншості. А також зважаючи на те, що в зりзі перших (урядів більшості) політичну науку вважають поінформованою і розвиненою, а другі (уряди меншості) звикло теоретично та концептуально недорепрезентовані, а тому й актуалізовані потребою наукової уваги. Особливо на тлі розвитку політичної науки в Україні; де проблематика урядів меншості є «великою прогалиною» і за винятком деяких фрагментарних спроб політологічного аналізу потребує усесторонності, комплексності і систематизації, а відтак належної оцінки й «розкриття», передусім на тлі поступу західної політичної науки і практики.

Авторкою роботи було чітко визначено об'єкт і предмет дослідження, його мету і завдання. Дослідження сконструйовано логічно, забезпечені послідовність викладу матеріалу, не порушено зв'язків між його структурними частинами. Високий ступінь наукової обґрунтованості результатів дослідження забезпечені використанням сукупності загальнонаукових і спеціальних методів пізнання та якісних і кількісних

методів аналізу. Важливо, що пропонована дисертаційна робота, по суті, є чи не першим вітчизняним науковим дослідженням, у якому здійснено грунтовний аналіз проблематики урядів меншості в європейських парламентських демократіях. В ході написання роботи дисертанткою було здійснено грунтовний огляд наукової літератури, хоча до порівняльно-політологічної праці залучено доробки передусім сучасних зарубіжних і лише незначної кількості вітчизняних учених. Наприкінці кожного розділу дисертаційної роботи подано чіткі висновки, котрі відповідають тексту дослідження. Дисертаційна робота вирізняється своєю масштабністю, зокрема у сенсі висвітлення та порівняння історичних і чинних міжінституційних відносин довкола урядів меншості у всіх європейських парламентських демократіях Західної та Центрально-Східної Європи.

До основних здобутків автора дисертаційної роботи варто віднести наступні:

1. Обґрунтування того, що проблематика урядів меншості недостатньо представлена в Україні, де формально не властиве формування урядів меншості, а натомість відбувається зведення до спільногозначенника понять «урядова коаліція», «парламентська коаліція», «парламентська більшість» та «коаліційна більшість», хоч насправді уряди меншості можуть виявлятись доволі ефективним шляхом вирішення міжінституційних, міжпартійних й загалом політичних суперечок і конфліктів у різних формах та системах державного правління. Особливо в парламентських демократіях, де уряди переважно залежні від партійного складу парламентів, а тому звикло партійно-парламентські, орієнтовані на вироблення політики, централізовані і згуртовані, уповноважені ієархізувати й контролювати порядок денний (с. 23, 33–86, 519–552).

2. Підтвердження позиції, згідно із якою є щонайменше дві теоретичні парадигми окреслення суті і ролі урядів меншості: перша аналізує уряди меншості на основі категорії коаліційних урядів; друга детермінує уряди меншості як такі за суттю. Okрім того, доволі актуальним є обґрунтування потреби виокремлення трьох головних кластерів чи груп теоретичних перспектив й особливостей дослідження урядів меншості: з позиції теорії раціонального вибору, з позиції неоінституціонального підходу та з партологічної позиції. Адже з'ясовано, що ці кластери синтезує ідея

про те, що уряди у демократіях детерміновані переговорами, торгами, компромісами, співпрацею і врахуванням особливого значення політичної опозиції (с. 26, 33–53, 144–157, 216–253).

3. Доведення того факту, що уряди меншості формуються однаково часто в системах позитивного і негативного парламентаризму, однак відсотково і середньостатистично вдвічі частіше трапляються у системах негативного, а не позитивного парламентаризму, хоча загалом не становлять монолітного феномену в європейських парламентських демократіях. Водночас у роботі встановлено, що системи позитивного і негативного парламентаризму різняться за тенденціями та частотою формування різних типів урядів меншості, бо у перших звичко превалують коаліційні уряди меншості, а в других – однопартійні уряди меншості. Також вмотивовано, що лише у центрально-східноєвропейських системах позитивного парламентаризму уряди меншості частіше формуються як міжвиборчі, а тому традиційно позиціонуються як усвідомлені, а не випадкові рішення (с. 24, 257–361).

4. Аргументація, що в європейських парламентських демократіях усерединено уряди меншості: трапляються незалежно від виборчої мінливості та типу (чергових і досрочових) парламентських виборів, частки мандатів екстремістських партій, кількості, розміру, пропорційності розподілу членів та «сили» постійних комітетів парламентів; однаково часто формуються, коли найбільша партія легіслатури є чи не є центристською (ліво-/правоцентрристською) або серединною (с. 27, 362–448).

5. Зауваження, згідно з якими уряди меншості частіше трапляються, якщо: властиві для парламентських монархій чи загалом парламентських систем правління; стикаються з більшими складнощами урядування й спроможні контролювати та змінювати політичний порядок денний; сильні парламенти дають змогу опозиції впливати на політичний і законотворчий процес. Відтак, було підтверджено, що особливе місце уряди меншості мають, якщо вони часті й формально підтримані, тобто у системах «контрактного парламентаризму» як проміжному варіанті урядової та законодавчої коаліцій. На противагу, доведено, що сильніші уряди меншості відають перевагу не стабільним «контрактам», а так званим «рухливим коаліціям» з опозиційними партіями (с. 27, 449–483, 499–518).

6. Доказ того, що уряди меншості (особливо коаліційні) в європейських парламентських демократіях усередно менше стабільні, аніж уряди більшості (особливо однопартійні). Головні причини цього: неспроможність бути перманентно наділеними підтримкою парламентів; надмірно конфліктна логіка торгів і перемовин між урядовими та неурядовими партіями; формування й функціонування у завідомо кризових умовах. Водночас, помічено, що уряди меншості є відносно стабільними у випадку, коли вони ґрунтуються на формальних домовленостях між урядовими, ситуативними й опозиційними партіями легіслатур (с. 30, 519–539).

Загалом у роботі розв'язано проблеми із приводу того: чим є парламентська демократія і як вона окреслюється різними системами міжінституційних відносин; що розуміють під урядом й урядовим кабінетом та які типи урядів виокремлюють у парламентських демократіях; у чому сутність й специфіка урядів меншості на тлі інших типів урядів у парламентських демократіях. Окрім того, висновки роботи (с. 553–573) відповідають поставленим у вступі завданням, що засвідчує завершений характер наукового дослідження.

У цілому, не ставлячи під сумнів наукову вагомість дисертаційної роботи, вважаю за необхідне зробити деякі зауваження та побажання і вказати на певні дискусійні питання:

1. Виникає питання, чому дисерантка, зосереджуючись на феномені урядів меншості в парламентських демократіях Західної та Центрально-Східної Європи, зовсім не апелює до перспектив чи навіть реального його застосування в Україні. Адже чимало і українських, і західних науковців вже висловлювались з приводу того, що в деякі періоди політичного розвитку нашої держави міжінституційні відносини в трикутнику «глава держави – прем'єр-міністр – парламент» окреслювались саме урядами меншості, які формалізовано були «завуальовані» в уряди більшості.

2. Важлива є позиція авторки з приводу того, чому вона в кроснаціональному зрізі пристальну та найбільшу увагу приділяє урядам меншості в скандинавських країнах, які окреслюються вченою як феномен «контрактного парламентаризму». Адже, як зазначено у дисертаційному дослідженні, уряди меншості із-поміж усіх європейських парламентських демократій формуються

доволі часто і поза межами цього субрегіону, зокрема в Болгарії, Іспанії, Італії, Румунії тощо, але їм приділено значно менше уваги як окремим кейсам. Навіть попри те, що цілком зрозумілими є дуже широкі географічні рамки дослідження, які очевидно вимагають додаткової аргументації й обґрунтування з приводу деталізації конкретних країні субрегіонів.

3. Доцільно було би прослідкувати теоретико-методологічну й емпіричну відмінність між феноменом й особливостями операціоналізації урядів меншості як у парламентських демократіях, так і в президентських демократіях. А також вийти за межі урядів меншості у демократичних політичних режимах і спробувати зупинитись на них в умовах гібридизації й автократизації політичного режиму, коли уряди меншості можуть слугувати своєрідним «спусковим механізмом» посилення повноваження формально не дуже уповноважених глав держав.

4. Загальні висновки дисертаційної роботи є дещо надмірно теоретизованими. З однієї сторони, вони повністю відповідають на всі поставленні завдання, але, з іншої сторони, вони потребують деякого спрошення й скорочення. Зокрема, для того, аби бути достатньо зрозумілими науковцям, які спеціально не займаються проблематикою урядів меншості у європейських парламентських демократіях. До того ж, у загальних висновках (хоча робота й має порівняльно-політологічний характер) годилося б подати авторські міркування щодо сутності й особливостей феномену урядів меншості у європейських демократіях, а також перспектив його застосування в Україні.

5. Чи не доцільно було би в основному тексті дисертаційної роботи або в її додатках запропонувати зведену таблицю, яка описувала би рівень розвитку демократії / демократизації в різних країнах Європи, уряди меншості котрих було піддано системному порівняльному аналізу. Або, інакше кажучи, на підставі чого було запропоновано класифікувати аналізовану вибірку країн Європи як винятково демократичні / парламентські демократії? Якими конкретно інструментами для цього користувалась авторка?

6. Цікавою є позиція авторки дисертаційного дослідження з приводу того, чому вона подає абревіатури політичних партій різних країн Європи не кирилицею,

а латиницею. Навіть попри те, що у дисертації це наскрізно зроблено уніфіковано та на підставі єдиних правил оформлення.

7. І останнє зауваження пов'язано з обсягом роботи. Незважаючи на те, що без перебільшення можна стверджувати про практичне значення цієї роботи і дуже значний інтерес, який вона викликає у науковців, але все ж дослідження має занадто великий обсяг.

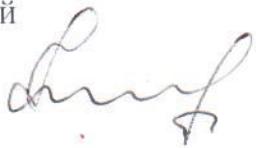
Водночас висловлені зауваження й побажання не зменшують позитивного враження від дисертаційної роботи та мають радше рекомендаційний характер. Загалом аналіз дисертаційної роботи й автoreферату дисертації Н. В. Панчак-Бялоблоцької чітко продемонстрували, що дослідження має самостійний, системний та завершений характер, написане на вкрай актуальну для вітчизняної порівняльної політології і важливу для української політичної практики тему. Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційній роботі, апробовано у належній кількості наукових праць автора (в 38 публікаціях, у тім числі в індивідуальних і колективних монографіях, навчальних посібниках, наукових статтях у фахових виданнях з політичних наук в Україні та в зарубіжних періодичних профільних виданнях з політичних наук, тезах доповідей на наукових і науково-практичних конференціях і семінарах).

Текст автoreферату і друковані праці дисерантки повністю відповідають змісту наукової роботи. Оформлення дисертації й автoreферату здійснено з дотриманням відповідних вимог до такого роду наукових досліджень. Поставлені у дослідженні мета та завдання досягнуті й успішно розв'язані.

Відтак, вважаю, що дисертаційна робота та автoreферат Панчак-Бялоблоцької Надії Василівни «Порівняльний аналіз урядів меншості у європейських парламентських демократіях» виконані на належному науковому рівні, відповідають сучасним вимогам МОН України, зокрема п. 9, 10, 13 "Порядку присудження наукових ступенів", затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами), які висуваються до докторських дисертацій, і паспорту обраної спеціальності, і тому автор дослідження заслуговує на

присудження наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю
23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент –
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних наук і права
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

С. М. Наумкіна

